

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

OSMANLI DEVLETİ VE KÜRTLER

İstanbul: Kitap, 2017. (340 sayfa)

İbrahim Özcoşar ve Shahab Vali editörlüğünde hazırlanan kitap genel itibariyle Osmanlı-Kürt ilişkilerini konu alan ve farklı yazarlarca kaleme alınmış on iki makaleden oluşmaktadır. Eserin önsözünde editörler, Osmanlı-Kürt ilişkilerini tanımlarken modern indirgemeci yaklaşımların ve politik baskıların hapsedtiği şablonları aşarak, *özne-nesne*, *merkez-çevre*, *ben-öteki* gibi anakronik yaklaşımların yanılısamarından kurtulmaya çalışıldığını ve Osmanlı Devleti ve Kürtler odaklarından herhangi birini politik bağımlılıklarla merkeze alan çalışmaların bu derlemenin dışında bırakıldığını ifade etmişlerdir. Eserin bütünü dikkate alındığında taraflardan birini işgalci/emperyal, diğerini eşkıya olarak tanımlama kolaycılığıyla günümüz politikalarına argüman sunma gayreti içinde olan çalışmaların eserde yer bulamadığını söylemek mümkün. Dolayısıyla kitabın, kendi döneminin özelliklerini yansıtan bir dizi doğal kavrama sahip Osmanlı-Kürt ilişki ağının bu günün büyüsünden kurtularak ele alındığını ve tektipleştirmelere karşı tepkisel bir içerik de taşıdığı söylenebilir.

Eserde yer alan makaleler sırasıyla şunlar:

1. İbrahim Özcoşar / Sultan ve Mir: Osmanlı Kürt İlişkilerine Giriş
2. Mustafa Dehqan-Vural Genç / Şeref b. Şah Muhammed'ten Fatih Sultan Mehmed'e Mektup
3. Ercan Çağlayan / 16.yüzyılda Süveydi ve Hoy Zaza / Dumbeli Emirlikleri
4. Keyhan Muşir Penahi / Erdelan Kürt Beyliği'nin Osmanlı ve Safevi Devletleriyle İlişkileri (16 ve 17. yüzyıllar)

5. Fasih Dinç / Osmanlı-İran Sınır Boyunda Sadakat Sağlama Biçimi Olarak Rehine Siyaseti
6. Uğur Bahadır Bayraktar / Erken 19.Yüzyılda Kürt-Osmanlı İlişkileri: Zirki Beyleri ve Hazro'da Yerel Siyaset
7. Erdal Çiftçi / Bir Hamidiye Aşiret Alayı Örneği: II.Abdulhamid Devrinde Haydaran Aşireti
8. Yaşar Kaplan / Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şeyh Abdüsselam Barzani (1908-1914)
9. Nezahat Başçı / Osmanlı- Safevi İlişkileri Bağlamında "Selimnameler"de Kürtler
10. M.Nesim Doru / Osmanlı-Kürt İlişkileri Bağlamında Kürt Medrese ve Tekkelerinde İlmi Faaliyetler
11. Shahab Vali / Kaçar-Osmanlı Savaşlarında Guran Kürtleri Üzerine Manzum Bir Belge: Mîrzayê Kerendî'nin Ceng-Name'si
12. Mustafa Öztürk / Mela Mehmûd-î Bazidî ve Adat û Rûsûmatname-yi Ekradiye Adlı Çalışması

Eserde yer alan ilk makalede yazar, Osmanlı Kürt ilişkilerini tanımlarken karşılaşılan kavram karmaşasına işaret ediyor ve Kürtleri tanımlamak için kullanılan "aşiret" kavramının oryantalist bir bakış açısı yansıttığını, bu bakış açısının aşireti siyasi iradeden yoksun, sömürölmeye hazır sosyal bir yapı olarak sunduğunu ifade ediyor. Bunun yerine aşiret ile devlet arasında bir tür "ara politik form" olarak nitelendirilebilecek "emirlik" kavramını kullanmayı uygun görüyor. Aynı şekilde Osmanlı-Kürt ilişkileri bağlamında, Osmanlı Devleti'ni modern sömürge politikalarıyla özdeşleştiren veya İslami baskıcılıkla nitelendiren indirgemeci yaklaşımları eleştiriyor ve özellikle 16.yüzyılda Osmanlı-Kürt ilişkilerini kendi döneminin gerçekliği içinde "İmparatorluk ve Emirlik" ilişkileri bağlamında ele alıyor.

Mustafa Dehqan-Vural Genç ortak çalışmasıyla kaleme alınan ikinci makalede 15.yüzyılda Bitlis Emiri Şeref b. Şah Muhammed'in Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı ve sultana tebrik ve bağlılığını bildirdiği farsça kaleme alınmış mektup dil ve üslup özellikleri açısından inceleniyor ve erken dönem Kürt- Osmanlı ilişkileri hakkında fikir veren önemli bir belge olarak karşımıza çıkıyor. İlk defa 1977 yılında Lajos Feteke tarafından Almanca çevirisiyle yayınlanan mektup Latinize edilmiş Farsça metninin yanısıra Türkçe tercümesiyle de veriliyor.

Eserde yer alan üçüncü makalede Ercan Çağlayan, klasik dönem Osmanlı resmi yazışmalarına ilave olarak *Şerefname*, *Seyahatname* ve *Tacu't-Tevarih* gibi kaynak eserleri referans alarak 16.yüzyılda Osmanlı ve Safevi hakimiyetinde bulunan Zaza emirliklerinden Süveydi ve Hoy Dumbeli emirliklerini ele alıyor.

Bu bağlamda sözkonusu kaynaklar esas alınarak Zaza mirlerinin hüküm sürdüğü coğrafya ile Zaza mirliklerinin Osmanlı ve Safevi idari yapısındaki yerleri ve Zazalar'ın coğrafi dağılımları gibi hususlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılıyor.

İran Kürdistan Üniversitesinden Keyhan Müşir Penahi imzasını taşıyan dördüncü makale Erdelan Kürt Beyliği'nin Osmanlı ve Safevi Devletleriyle ilişkilerini konu alıyor. Erdelan Emirliği'nin tarihi ve coğrafi özellikleriyle ilgili bilgiler veren yazar, Osmanlı ve Safevi Devletlerinin müşterek sınır hattında yer alan emirliğin oynadığı tarihsel role/öneme işaret ediyor. İlk dönem Erdelan mirlerinin Osmanlı Devleti ile ilişkilerine yer verdikten sonra kronolojik bir sırayla, Şah İsmail, Şah Hüdabende, I.Şah Abbas, Şah Safi ve nihayet Safeviler'in yıkılışına kadarki süreçte Erdelan Emirliği'nin iki rakip imparatorlukla olan ilişkilerini mercek altına alıyor ve Erdelan emirlik sisteminin siyasi gelişim ve dönüşümünün iki rakip imparatorluğun bölgedeki güç ve pozisyonlarına bağlı olarak şekillendiği sonucuna varıyor.

Beşinci makale *Osmanlı-İran Sınır Boyunda Sadakat Sağlama Biçimi Olarak Rehine Siyaseti* adını alıyor. Yazar, Osmanlı-İran sınır boyundaki Kürt hanedanlarından rehin alma uygulamasını (Genellikle yönetimde bulunan veya yönetime aday olanların çocukları alınıyor) Hemedan ve Erbil arasında geniş bir coğrafi alanı kapsayan Şehrizar bölgesindeki Baban ve Erdelan emirlik idareleri örneği üzerinden farklı boyutlarıyla inceliyor. Osmanlı İran siyasi otoritelerinin rehine alma yöntemleri ile ilgili örnekler veren yazar, rehine alma uygulamasının söz konusu siyasi güçlere Kürt emirlikleri üzerinde bir tür idari, mali ve ideolojik/mezhebi denetim mekanizması kurma imkanı verdiğine işaret ediyor. Kürt toplumsal yapısı ve idari mekanizması üzerinde bir baskı unsuru olan rehine siyasetinin yerel hanedanların imparatorluk seçkinleriyle birlikte eğitim almalarından dolayı onlara kendi mahalli sınırlarını aşan bir dünya kazandırdığına da işaret ediyor.

Kitapta yer alan altıncı makalede yazar, 19.yüzyıl başlarında Hazro, Atak ve Hani'de hakim olan Zirkî mirlerinin kendi topraklarında giriştikleri iktidar mücadelelerine, bu uğurda başka mirlerle yaptıkları savaşlara, şehirlerdeki eşrafla kurdukları ittifaklara ve Osmanlı merkezi hükümetiyle geliştirdikleri pek de istikrarlı olmayan ilişki ağlarına değiniyor. Makalenin bütününden, Osmanlı hükümet yetkilileri, Kürt mirleri ve mire tabi olan aşiretler arasındaki ilişkilerin tarafların kendi siyasi, iktisadi ve toplumsal çıkarını gözetten bir düzlemde seyrettiği ve sürekli olarak bir uzlaşma zemini etrafında şekillendiği sonucunu çıkarmak mümkün.

Yedinci makalede Erdal Çiftçi büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivlerini referans alarak II. Abdülhamid devrinde merkezi Osmanlı hükümeti tarafından kurulan Hamidiye Alaylarına ve özellikle Van'ın kuzeyindeki sınır bölgesinde konuşlanan Heyderan Aşiretine yer veriyor. Bölgedeki Ermeni komitacıların hareketlerini belli bir düzeyde kontrol altında tutmak amacıyla devletin

desteklediği Heyderan Aşiretinin tarihte ilk kez doğrudan devlet aygıtı niteliği kazandığını iddia eden yazar, aşireti araştıran Osmanlı merkezi hükümetinin aşirete kazandırdığı gücün Hüseyin Paşa gibi liderlerce kendi politik çıkarları için nasıl araçsallaştırıldığını örnekleriyle ortaya koyuyor.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şeyh Abdüselam Barzani adlı sekizinci makede Yaşar Kaplan, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Kürdistan'da sahadaki en önemli dini ve siyasi figürlerden biri olan ve sahip olduğu örgütlü toplum ve silahlı kuvvetlerle ön plana çıkan Şeyh Abdüselam Barzani'nin hayatı ve mücadelesini inceliyor. Sahip olduğu siyasi ve dini nüfuz sayesinde çeşitli aşiretlerden meydana gelen ve Barzaniler ismi etrafında birleşen oluşumu kuran Şeyh Abdüselam aynı zamanda Irak Kürtlerinin uzun süren mücadelelerinin de temelini atan kişi olarak karşımıza çıkıyor.

Bir diğer makale *Osmanlı-Safevi İlişkileri Bağlamında Selimnameler'de Kürtler*. Yavuz Sultan Selim'in kardeşleriyle yaptığı saltanat mücadelesini, Safeviler ve Memlûklularla yaptığı savaşları konu edinen manzum veya manzum-nesir karışık yazılmış eserler olarak tanımlanabilecek olan Selimnamelerden özellikle Kürt tarihi için oldukça önemli sayılabilecek Bitlisli üç isme ait Selimnameler (İdris-i Bidlisi'nin *Selim-Şahnamesi*, oğlu Ebul Fazl Muhammed Efendi'nin *Selimnamesi* ve Şükri Bidlisi'ye ait olan *el-Fütûhatü's-Selimiyye*) üzerinde duruyor yazar. Bunlardan özellikle İdris-i Bidlisi'nin *Selim-Şahnamesi*'ne geniş yer veren yazar, sözkonusu eserin Kürtlerle ilgili kısmını Farsça metinleriyle beraber veriyor makalesinde.

Kıtapta yer alan bir diğer makede M. Nesim Doru, Osmanlı-Kürt ilişkileri bağlamında Kürt medrese ve tekkelerinde ilmi faaliyetleri tahlil ediyor. Safevilere karşı kurulan Osmanlı-Kürt ittifakı sonucunda yarı-otonom bir idari sisteme kavuşan Kürtlerin siyasi, entelektüel ve ilmi faaliyetler için uygun bir zemin elde ettiklerini belirten yazar, Kürt coğrafyasında ümera, ulema ve evliya şeklindeki üçlü aktörlerin bu zaman diliminde gösterdikleri etkiye dikkatleri çekiyor. Özellikle Diyarbakır, Bitlis ve Cizre medreselerine yoğunlaşan yazar, Kürt emirlikleri döneminde Kürt edebiyatının gelişimiyle ilgili de bilgiler paylaşıyor.

Eserde yer alan ve *Kaçar-Osmanlı Savaşlarında Guran Kürtleri Üzerine Manzum Bir Belge: Mirzayê Kerendî'nin Ceng-Name'si* adını taşıyan makale Shahab Vali tarafından kaleme alınmış. İran'ın Kirmanşah Eyaleti'nin batısında bulunan Guran bölgesinde yaşayan ve Osmanlı-İran savaşlarına dahil olan Guran Kürtlerinin oynadıkları rolün Guran edebiyatında manzum eserler şeklinde ortaya çıktığına işaret eden yazar, bu eserlerden özellikle yakın döneme ait örneklerden biri sayılan *Mirzayê Kerendî'nin Ceng-Name'sini* analiz ediyor. Eserle ilgili bilgiler paylaşan yazar, orjinal Kürtçe beyitleri Türkçe tercümeleriyle veriyor ve aynı zamanda söz konusu beyitleri tefsir ederek okuyucuya özgün bir perspektif sunuyor.

Kitapta yer alan on ikinci ve son makale Mustafa Öztürk imzasıyla kaleme alınan, *Mela Mehmûd-î Bazidî ve Adat û Rûsûmatname-yi Ekradiye Adlı Çalışması* isimli makale. Mela Mehmûd-î Bazidî'nin Kürtlerin dili, edebiyatı, sosyal yaşamları, gelenek ve görenekleri, sosyolojik ve etnolojik özellikleri hakkında önemli bilgileri muhtevi eserini irdeleyen Öztürk, sözkonusu eserden pasajlar vererek ve ilgili pasajları tartışarak yüz elli yıl öncesine ait tesbit ve tanımlamaların günümüzdeki karşılıklarının, benzerlik ve farklılıklarının izlerini sürüyor, Kürt toplumunun sosyolojik dokusuna ilmi bir zemin kazandırmaya gayret ediyor.

Tanıtmaya çalıştığımız eser, bir çok parçası kayıp Kürt tarihinin büyük resmini görebilmeye katkı sunacak, önemli bir boşluğu doldurmaya hizmet edecek bir eser.

Cafer AÇAR

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Mardin Artuklu Üniversitesi
Tarih Bölümü